

Васильців Т. Г.,

д.е.н., проф., професор кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Луцак Р. Л.,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ В ПРОЦЕСІ ПОСИЛЕННЯ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ

***Анотація.** Визначено, що посилення імпортозалежності створює додаткові загрози для системи економічної безпеки. Обґрунтовано, що ефективна політика імпортозаміщення має спрямовуватися на упровадження моніторингу, своєчасне виявлення, локалізацію і нівелювання функціонально-структурних та системних ризиків і загроз. Встановлено, що саме за цими групами формуються найбільш критичні негативні тенденції, які призводять до послаблення керованості розвитку внутрішнього ринку, зростання залежності споживання від характеристик імпорту, деформації системи структурних співвідношень в межах виробництва, обміну, розподілу та споживання, ускладнення можливостей реалізації проектів економічної співпраці, “втечі” капіталу і реінвестування прибутку за кордон, “деактивізації” місцевого підприємництва, створення системних перешкод для якісних функціонально-структурних змін і інституційних реформ.*

Ключові слова: загрози, імпортозалежність, внутрішній ринок, економічна безпека, державна політика.

Vasyl'tsiv T. H.,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of the Finance, Credit and Insurance, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Lupak R. L.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

IDENTIFICATION OF THREATS TO ECONOMIC SECURITY IN THE PROCESS OF IMPORT DEPENDENCE INTENSIFICATION

***Abstract.** It is determined that the increase of import dependence creates additional threats to the system of economic security. Accordingly, an effective import substitution policy should focus on the introduction of monitoring, timely detection, localization and leveling of functional-structural and systemic risks and threats. It was determined that the mentioned groups cause the most critical negative effects that lead to weakening of the controllability of the development of the domestic market, the growth of the dependence of consumption on the characteristics of imports, the deformation of the system of structural relations within the limits of production, exchange, distribution and consumption, complication of opportunities for implementing projects of economic cooperation, “escape” of capital and reinvestment of profits abroad, “deactivation” of local entrepreneurship, creation of systemic barriers for qualitative functional and structural changes and institutional reforms.*

Key words: threats, import dependence, domestic market, economic security, state policy.

Постановка проблеми. Насичення ринку імпортною продукцією засвідчує згорання інвестиційного та споживчого попиту на продукцію внутрішнього виробництва, звуження внутрішнього промислового потенціалу технологічного розвитку, інерційність системи органів державної влади та суспільного сприйняття у сфері реалізації національного підприємницького потенціалу та інші негативні тенденції, що мають місце в державах, ресурсна база яких не дозволяє самостійно забезпечувати функціональність економіки. Так, першоступеневі ознаки імпортозалежності стають явними, коли у державі низькоефективне налагодження процесів заміни імпортованих товарів вітчизняними не нижчого рівня якісних і цінових характеристик, повільне нарощування внутрішнього промислового виробництва, зрушення інституціонально-правової системи мають деструктивний характер, збільшується негативне зовнішньоторговельне сальдо тощо. Все це створює значні дестабілізаційні перешкоди у забезпеченні економічної безпеки держави, які переносяться й на регіональний рівень. При цьому в регіональній економіці у міру її часто слабкої ресурсної забезпеченості дестабілізаційний вплив імпортозалежності є більш вираженим та непередбачуваним, що породжує зростання проблем і небажаних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В міру посилення впливу на дестабілізацію системи економічної безпеки непередбачувані події стають явними і призводять до конкретних збитків (втрат). Досягнення такого критичного стану в економічній літературі ототожнюють із появою загроз як характеристики неминучого погіршення безпеки розвитку. Так, у праці [1, с. 26] автор відзначає, що поява економічних загроз виникає через неузгодженість інтересів між усіма сторонами системи економічної безпеки. Саме за рівнем досягнення спільних інтересів стає можливо раціонально визначити якість вирішення проблеми. Так, досить складно виробникам просувати товари на внутрішньому ринку без досягнення спільних інтересів з посередниками. А тут криються істотні можливості щодо їх спільних дій у сфері імпортозаміщення.

Варто відмітити наукові думки С. Олейнікової, Н. Матвеевої, А. Пекіна, які розглядають загрозу як найбільш конкретну і безпосередню форму негативних змін, у результаті яких порушується режим стабільного функціонування та з'являється небезпека втрати потенціалу для становлення і подальшого розвитку [2, с. 62; 3, с. 10; 4, с. 23]. Варто погодитися, що поява загроз демонстраційно засвідчує вірогідність втрат певних вигід. Водночас такі втрати є підтвердженням неправильного планування чи формування середовища безпечного розвитку. Сучасні тенденції підтверджують важливість інституціонально-правового забезпечення економічної безпеки, яке в міру своєї низької ефективності спричиняє погіршення стійкості та економічної самостійності національного господарства. Зокрема, відсутність у державі жорстких норм та вимог до якості та безпечності продукції призводить

до безперешкодного імпортування фальсифікованих, екологічно забруднювальних, небезпечних для життя і здоров'я громадян товарів.

Очевидно, що існує низка передумов щодо появи загроз економічній безпеці. В. Ярочків, М. Камлик, В. Мак-Мак наголошують, що загрози є орієнтованими цільовими порушеннями, в результаті яких стає вкрай складно відновити до достатнього рівня ефективності функціональний стан [5, с. 41; 6, с. 52; 7, с. 31]. Дійсно, такі тенденції є характерні для середовища з високим рівнем конкуренції, де кожен із суб'єктів намагається завдати шкоди і, таким чином, посилити вплив на ринок. Відповідно, можна стверджувати, що поява загроз мотивує покращувати конкурентний стан, реалізувати інноваційні способи боротьби, з вищою ефективністю захищати економічні інтереси тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження є наукове обґрунтування загроз економічній безпеці в процесі посилення імпортозалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умови відсутності реальних ефективних управлінських рішень у мінімізації ризиків дестабілізаційних змін виникають явища та процеси, що здатні нести критичні загрози у забезпеченні їх самодостатності та самостійності економіки. У результаті економіка змушена посилювати імпорту споживчу та сировинно-ресурсну залежність, що ще більше поглиблює кризовий фінансово-економічний стан, прискорює інноваційно-технологічний розрив та звужує масштаби соціально-економічного розвитку тощо. Тут варто виділити системні та функціонально-структурні аспекти виникнення загроз економічній безпеці.

Так, до системних порушень економічній безпеці може призвести дестабілізація внутрішнього ринку, про яку свідчатиме: 1) збільшення обсягів імпорту сумнівної та низького рівня якості; 2) дестабілізація та демпінгування ціни на товари (послуги); 3) погіршення структурних характеристик формування базової і доданої вартості; 4) критичне зростання рівня залежності внутрішнього споживання імпорту; 5) погіршення кон'юнктурних характеристик у більшості сегментів внутрішнього ринку (зайнятості, оплати праці, доходів і витрат, ін.); 6) надмірні суспільно-психологічні зрушення в системі споживчих настроїв і привілейованого ставлення до придбання товарів за кордоном [8, с. 78-83; 9, с. 138-240; 10, с. 105-112].

Очевидно, що за таких умов місцевим товаровиробникам варто з вищою відповідальністю підходити до задоволення поточних і формування перспективних потреб споживачів та тісніше узгоджувати напрями розвитку бізнес-процесів із інтересами місцевого населення. Відповідно, можна буде очікувати на забезпечення та підтримання високого рівня лояльності споживачів, а відтак стримати залежність внутрішньорегіонального та локального ринків від імпорту продукції.

Виражений характер посилення загроз економічній безпеці має деформація системи суспільного відтворення, яка виникає за умови відсутності належних структурних та інституціональних змін на

різних рівнях державного управління. Відповідно, у кожній із сфер утворюються процеси, які лише прищвидшують зовнішньоекономічну залежність та руйнують внутрішній потенціал для протидії впливу низки негативних чинників. Йдеться про критичне зниження потенціалу виробничого комплексу (сфера виробництва), посилення залежності системи розподілу (дистрибуції) від імпортних поставок (сфера розподілу), деформацію природи сфери обміну у зв'язку з територіальною неузгодженістю походження і споживання товарів (сфера обміну), недовиконання базових функцій системи споживання внаслідок узалежнення від задоволення потреб у товарах і послугах шляхом імпорту (сфера споживання).

Відомо, що економічна безпека залежить від сформованості та розвитку бізнес-середовища. Так, на регіональному рівні зміни у бізнес-середовищі можуть, з однієї сторони, бути максимально контрольованими та передбачуваними, а з іншої, – мати вкрай негативний вплив на базові та пріоритетні види економічної діяльності. Враховуючи проблему посилення імпортозалежності, варто виділити низку девіантних процесів, що засвідчують критичні негативні відхилення від утверджених у бізнес-середовищі ціннісно-нормативних стандартів. Зокрема, до девіантних процесів у системі бізнес-середовища відносимо: 1) посилення рівня монополізації та концентрації на споживчому ринку; 2) зростання передумов до збільшення тіньової (прихованої) економічної діяльності; 3) деформацію конкурентного середовища шляхом лобювання поставок імпорту, експортно-імпортних операцій, ін.; 4) послаблення ролі і значимості місцевої бізнес-інфраструктури.

На будь-якому етапі державного регулювання системи забезпечення економічної безпеки держави та регіонів існує залежність від сформованості та ефективності використання капіталу. Водночас “втеча” капіталу призводить до досить негативних наслідків, які у майбутньому складно нівелювати. Так, в процесі посилення імпортозалежності місцевими державними адміністраціями повинні докладатися всі зусилля для перешкоджання виведенню грошових ресурсів із виручкою імпортерів, інвестування і реінвестування у виробничі комплекси-нерезиденти, критичного проникнення іноземного капіталу в банківську систему та зростання імпортозалежності банківських і фінансово-кредитних послуг, необґрунтованого зростання послуг та вартості іноземної валюти. Саме в умовах істотного браку та складного доступу в регіонах до фінансово-інвестиційних ресурсів їх збереження та збільшення може успішно забезпечити відновлення позицій і становлення конкурентоспроможного виробництва. Більше того, варто очікувати й на позитивні зміни в інших сферах суспільного відтворення, де домінують значення матимуть місцеві та вітчизняні товаровиробники.

Безсумнівно, що головною ознакою економічного розвитку є отримання та розширення конкурентних переваг суб'єктів базових видів господарської діяльності. Йдеться про конкурентні

переваги у сферах інновацій та інвестування, виробництва, просування та популяризації продукції тощо. Водночас у результаті їх “пригнічення” варто очікувати на посилення дестабілізаційного зовнішньоекономічного впливу на економічну безпеку. Так, до чинників “пригнічення факторних конкурентних переваг” варто віднести: 1) послаблення мотивації до розробки і впровадження інновацій; 2) зниження економічної ефективності створення територіально-галузевих замкнених виробничих циклів; 3) зменшення мотивації переходу зі сфери торговельного посередництва до виробничого бізнесу; 4) ускладнення умов зростання суб'єктів малого бізнесу до середніх та великих підприємницьких структур; 5) нівелювання переваг виробництва якісної та конкурентоспроможної продукції.

Поряд із системними загрозами варто розглянути й функціонально-структурні, що впливають на окремі сфери забезпечення економічної безпеки [11, с. 52-60]. Насамперед виділимо функціональні загрози послаблення економічної безпеки, а саме: фінансові, інвестиційні, інноваційні, продовольчі, соціально-демографічні. Виникнення таких загроз суттєво порушує базові основи налагодження внутрішнього виробництва конкурентоспроможної продукції та перешкоджає реалізації ресурсного потенціалу регіону у вирішенні проблем імпортозалежності. У підсумку можливе часткове розв'язання стратегічних завдань регіональної політики імпортозаміщення, що в подальшій її реалізації вимагатиме додаткового залучення ресурсів, у т.ч. зовнішніх.

Також виникають загрози економічній безпеці через структурні дисбаланси в економіці. Зокрема, вкрай негативно може вплинути незбалансованість інвестиційно-інноваційної активності, доданої вартості, структури капіталу, секторальної структури бізнесу, ділової активності. Саме за такими напрямками формується потенціал імпортозамінного виробництва в регіоні і, таким чином, місцеві державні адміністрації повинні створювати усі можливі сприятливі умови для попередження відповідних загроз. Результативність таких дій можна буде оцінити через обсяги товарообороту товарів (робіт, послуг) внутрішнього виробництва, кількість об'єктів торгівлі з провідною спеціалізацією на продажу товарів місцевого та вітчизняного виробництва тощо. При цьому важливо, щоб збільшувалася частка продажу інноваційно-технологічних вітчизняних товарів та товарів, які є регіональними (місцевими) брендами або торговими марками з високою доданою вартістю та конкурентоспроможністю.

Важливою умовою забезпечення економічної безпеки є повне виконання внутрішньорегіональним та локальними ринками базових функцій, які стосуються регулювання, стимулювання, контролю, інтеграції та інших аспектів товарно-грошових відносин. Водночас пригнічення реалізації базових функцій ринку створює суттєві загрози економічній безпеці. Йдеться про порушення безперервності та взаємозв'язків процесів суспільного відтворення,

спотворення інформаційної обізнаності споживача про вітчизняні та місцеві товари (послуги), неадекватне встановлення ринкових цін на споживчі товари (послуги), неналежне стимулювання внутрішнього виробництва продукції підвищеного суспільного попиту, незбалансоване розподілення засобів виробництва і предметів споживання. Такі умови на ринку не лише посилюють експансію імпорту, а й не дозволяють належним чином налагодити імпортозамінне виробництво та сформувати широкомасштабну пропозицію місцевих і вітчизняних товарів.

Також актуальною є реалізація функцій державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку, які стосуються управлінських аспектів формування оптимальних структурних співвідношень обсягів постачання, продажу та споживання товарів (послуг) імпортованих і вітчизняного виробництва. Втім, на рівні регіонів можуть виникати ускладнення щодо реалізації функцій державної політики, які й перешкоджатимуть реалізації комплексу заходів регулювання з обмеження надходження на ринок імпортних аналогів продукції імпортозаміщення. Йдеться про: 1) зростання інституційно-економічної обмеженості владних структур із реалізації мотиваційних програм розвитку економіки; 2) ускладнення комплексного планування соціально-економічного розвитку території; 3) зниження дієздатності організаційно-управлінської системи регулювання внутрішнього ринку і місцевого виробництва; 4) послаблення спроможності реалізації функцій державного контролю за процесами у сферах виробництва, розподілу, споживання [12, с. 20-29].

На наш погляд, остаточні висновки про забезпеченість економічної безпеки варто робити з огляду на тенденції у сфері споживання. Зокрема, критичний вплив на економічну безпеку може мати зниження частки продажу і споживання товарів (послуг) інвестиційного характеру, послаблення інституційних можливостей системи прав споживача, зменшення можливостей і рівня впливу системи організації з розвитку споживчо-купівельних переваг населення. Водночас такі деструктивні зміни у внутрішньорегіональній системі споживання є явним підтвердженням низької ефективності політики імпортозаміщення та невдалого проведення структурних реформ у подоланні ринкових деформацій.

Таким чином системні загрози економічній безпеці варто розділяти стосовно негативних наслідків дестабілізації внутрішнього ринку, сфер деформації системи суспільного відтворення, девіантних процесів у системі бізнес-середовища, чинників “пригнічення факторних конкурентних переваг”, джерел “втечі” капіталу, а функціонально-структурні – функціональних напрямів послаблення економічної безпеки регіону, напрямів структурних дисбалансів в економіці, пригнічення реалізації базових

функцій ринку, ускладнення реалізації функцій державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку, структурних характеристик внутрішньорегіональної системи споживання (рис. 1).

Варто відмітити, що загрози економічній безпеці призводять до утворення негативних тенденцій на макроекономічному рівні. Зокрема, можуть виникати непередбачувані зміни у галузевих секторах економіки, загальнодержавній інституційній системі, кон'юнктурі національного ринку, підприємницькому середовищі тощо. У праці [1, с. 26] автор вважає, що виявлення і вжиття заходів, спрямованих на запобігання загрозам економічній безпеці регіону, припускає аналіз прогнозованого стану макроекономічного середовища внаслідок виконання прийнятих раніше стратегічних економічних і науково-технічних рішень. Тут варто погодитися з твердженнями науковця, адже правильно розроблений макроекономічний план заходів забезпечення економічної безпеки держави дозволить раціонально підходити до їх реалізації на регіональному рівні і, таким чином, попереджати виникнення загроз економіці регіону.

Більше того, непередбачувані явища в системі економічної безпеки регіону в міру ефективного державного регулювання суспільно-економічних відносин не спричинять досить критичного впливу на економіку держави, а проблеми, що виникли, здатні будуть самостійно вирішуватися місцевими державними адміністраціями. Це особливо актуально при реалізації політики імпортозаміщення, коли на рівні регіонів часто відсутні реальні механізми та можливості для становлення конкурентоспроможного виробництва продукції і захисту ринку від надмірного імпорту.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. В міру насичення внутрішньорегіонального та локальних ринків імпортними товарами послідовно наростає рівень загроз дестабілізації системи економічної безпеки регіону, які переростають у проблеми трансформації суспільного відтворення, нестабільності капіталу та інвестицій, деформації факторних конкурентних переваг місцевих підприємств, порушення функцій державної політики забезпечення економічної безпеки ринку, модифікації внутрішньорегіональної системи споживання, змін у стабільності та ефективності ринків, бізнес-середовищі, системі традиційної структури економічної безпеки регіону.

Загрози економічній безпеці регіону системного характеру, що мають критично негативний вплив на економічну безпеку, формуються за напрямками дестабілізації внутрішнього ринку, деформації системи суспільного відтворення, девіантних процесів у системі бізнес-середовища, пригнічення факторних конкурентних переваг, “втечі” капіталу.

Рис. 1. Типологізація системних та функціонально-структурних загроз економічній безпеці

Кваліфікаційними ознаками функціонально-структурних загроз визначено напрями послаблення економічної безпеки регіону, структурних дисбалансів в економіці, пригнічення реалізації базових функцій ринку, ускладнення реалізації функцій державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку, структурних змін внутрішньорегіональної системи споживання. Водночас нездатність органів регіональної влади нівелювати загрози призводить до посилення негативних макроекономічних тенденцій, порушень у структурно-функціональних сферах системи національного господарства, а також чинить прямий негативний вплив на складові економічної безпеки держави, що й потребує детального наукового обґрунтованого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Васильців Т. Г. - Львів : Арал, 2008. - 386 с.
2. Матвеев Н. В. Экономическая безопасность предприятия : дисс. ... канд. экон. наук / Матвеев Н. В. - Москва, 1999. - 224 с.
3. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) : учебник / [под ред. Е. А. Олейникова]. - М. : ЗАО "Бизнес-школа "ИнтелСинтез", 1997. - 288 с.
4. Пекін А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія / Пекін А. - Економіст. - 2007. - № 8. - С. 23-25.
5. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : підручник / Камлик М. І. - К. : Атіка, 2005. - 432 с.
6. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности : дисс. ... канд. юрид. наук / Мак-Мак В. П. - Москва, 2003. - 210 с.
7. Ярочкин В. И. Предприниматель и безопасность : учеб. пособие. Ч. 2. / Ярочкин В. И. - М. : Экспертное бюро, 1994. - 112 с.
8. Лупак Р. Л. Аспекти ефективності державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку і гарантування економічної безпеки держави / Лупак Р. Л. // Держава та регіони. - 2017. - № 3 (59). - С. 78-83.
9. Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі : монографія / [за ред. Куцика П. О., Васильціва Т. Г.]. - Львів : Вид-во "Растр-7", 2016. - 379 с.
10. Vasylytsiv T. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine / Vasylytsiv T., Lupak R. // Стратегічні пріоритети. - 2017. - № 3 (44). - С. 105-112.
11. Vasylytsiv T. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine / Vasylytsiv T., Lupak R. // Актуальні проблеми економіки. - 2016. - № 1 (175). - С. 52-60.
12. Лупак Р. Л. Державна політика управління безпекою розвитку внутрішнього ринку із застосуванням інструменту імпортозаміщення / Лупак Р. Л. // Економічний форум. - 2017. - № 4. - С. 20-29.

REFERENCES

1. Vasylytsiv, T. H. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia*, Aral, L'viv, 386 s.
2. Matveev, N. V. (1999), *Jekonomicheskaja bezopasnost' predpriyatija* : diss. ... kand. jekon. nauk, Moskva, 224 s.
3. *Osnovy jekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatje, lichnost')*, pod red. E. A. Olejnikova (1997), ZAO "Biznes-shkola "Intel-Sintez", M., 288 s.
4. Pekin A. (2007), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv iak ekonomiko-pravova katehoriia*, *Ekonomist*, № 8, s. 23-25.
5. Kamlyk, M. I. (2005), *Ekonomichna bezpeka pidpriemnyts'koi diial'nosti. Ekonomiko-pravovyj aspekt*, Atika, K., 432 s.
6. Mak-Mak, V. P. (2003), *Sluzhba bezopasnosti predpriyatija kak sub#ekt chastnoj pravoohranitel'noj dejatel'nosti* : diss. ... kand. jurid. nauk, Moskva, 210 s.
7. Jarochkin, V. I. (1994), *Predprinimatel' i bezopasnost'*, Ch. 2., Jekspertnoe bjuro, M., 112 s.
8. Lupak, R. L. (2017), *Aspekty efektyvnosti derzhavnoi polityky iporto zamischennia v konteksti rozvytku vnutrishn'oho rynku i harantuvannia ekonomichnoi bezpeky derzhavy*, *Derzhava ta rehiony*, № 3 (59), s. 78-83.
9. *Teoretyko-metodychni zasady ta prykladni mekhanizmy derzhavnogo rehuliuвання rozvytku vnutrishn'oi torhivli*, za red. Kutsyka P. O., Vasylytsiva T. H. (2016), *Vyd-vo "Rastr-7"*, L'viv, 379 s.
10. Vasylytsiv T. and Lupak R. (2017), *Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine*, *Стратегічні пріоритети*, № 3 (44), с. 105-112.
11. Vasylytsiv T. and Lupak R. (2016), *Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine*, *Актуальні проблеми економіки*, № 1 (175), с. 52-60.
12. Lupak, R. L. (2017), *Derzhavna polityka upravlinnia bezpekoiu rozvytku vnutrishn'oho rynku iz zastosuvanniam instrumentu iporto zamischennia*, *Ekonomichnyj forum*, № 4, s. 20-29.